

Witold Bayer

"Polskie Wydawnictwo Prawnicze" w latach okupacji hitlerowskiej : (wspomnienia)

Palestra 13/4(136), 23-30

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- 4) pominięto również Stanisława Kietlińskiego, towarzysza zesłania — na terenie zabajkalskim — Benedykta Dybowskiego (ok. 1870 r.), a następnie adwokata w Warszawie.

O obu są wzmianki w „Pamiętniku” Iwańskich;

- 5) omawiając życiorys Kazimierza Konopki (1769—1805), Słownik nie wspomina o tym, że przed swoim skazaniem na emigrację przez Najwyższy Sąd Kryminalny w okresie powstania kościuszkowskiego (za nawoływanie do wieszania zdrajców bez sądu) był on z zawodu aplikantem adwokackim.

Byłoby rzeczą bardzo pożądaną, żeby poszczególne izby adwokackie zainteresowały się historią adwokatury na swoim terenie. Wynikiem takiego zainteresowania stałyby się na pewno także zbiory szczegółowych danych biograficznych wybitnych przedstawicieli adwokatury na danym terenie. Dane te (ewentualnie za pośrednictwem Naczelnej Rady Adwokackiej i jej Komisji Problemowej) można by przekazać redakcji Słownika Biograficznego jako materiał zarówno do tomów opracowywanych obecnie, jak i do tomów pozostałych — pod kątem widzenia ich uzupełnienia w przyszłości.

Gromadzenie tego typu informacji wydaje się nawet moralnym obowiązkiem aktualnego pokolenia adwokatury w stosunku do poprzednich pokoleń adwokackich. Zachęta ta ma w szczególności zastosowanie do tych izb adwokackich, które mają za sobą dłuższe tradycje pracy samorządowej.

WITOLD BAYER

„Polskie Wydawnictwo Prawnicze” w latach okupacji hitlerowskiej (Wspomnienia)

Wstęp

„Wydawnictwo Prawnicze”, powstałe i rozwijające się w Polsce Ludowej, wielce już zasłużone w krzewieniu kultury prawnej w społeczeństwie budującym socjalizm, urzeczywistnia ideę wiodącej instytucji wydawniczej w dziedzinie prawnawstwa. Ideę, która dwadzieścia sześć lat temu, w okresie okupacji hitlerowskiej, zjednoczyła myśli i dążenia przedstawicieli nauki prawa i zespołu działaczy w konspiracyjnie założonym i działającym „Polskim Wydawnictwie Prawniczym” (P.W.P.).

Rynek wydawnictw prawniczych w latach 1919—1939 cechowały brak programu i długofalowej polityki piśmienniczej, rozdrobnienie środków finansowych

i nierzadko niski poziom naukowy opracowań. Ten stan rzeczy uzasadniał potrzebę odnowy w ruchu prawniczo-edytorskim przez stworzenie wiodącej w przyszłości instytucji wydawniczej.

Na skutek działań wojennych i grabieży dokonywanych planowo przez władze okupacyjne, magazyny księgarskie, biblioteki publiczne, księgozbiory urzędów i instytucji oraz zbiory prywatne poniosły ogromne straty. Nietrudno było zatem przewidzieć, że w okresie odbudowy administracji i gospodarki narodowej odczuwać będziemy w odrodzonym kraju głód książki prawniczej.

Stało się więc społeczną koniecznością opracowanie, jeszcze w czasie trwania okupacji niemieckiej, prawniczych tekstów, komentarzy i podręczników, przygotowanych redakcyjnie do druku natychmiast po uwolnieniu ziem polskich od hitlerowskich najeźdźców.

Ożywieni ideą tego „społecznego zamówienia”, w listopadzie 1942 r. adwokat Witold Bayer, dr praw Tadeusz Bernadzikiewicz i adwokat Mieczysław Pączkowski podjęli inicjatywę założenia instytucji wydawniczej pod nazwą „Polskie Wydawnictwo Prawnicze” (P.W.P.), działającej konspiracyjnie w czasie okupacji hitlerowskiej.¹

I. Organizacja Wydawnictwa

Sprawie organizacji „Polskiego Wydawnictwa Prawniczego” okazał wiele życzliwości oraz udzielił pomocy fachowej i poparcia finansowego Władysław Trzaska, ceniony i zasłużony edytor, współwłaściciel i dyrektor znanej firmy: Księgarnia Wydawnicza „Trzaska, Evert i Michalski”.

W dniu 18 marca 1943 r. założyciele P.W.P. podpisali dwie poufne umowy przedwstępne z firmą Księgarnia Wydawnicza „Trzaska, Evert i Michalski” (TEM), reprezentowaną przez Władysława Trzaskę i Jana Michalskiego.

Na mocy pierwszej umowy strony zobowiązały się po zakończeniu wojny zawrzeć akt notarialny spółki z ogr. odp. pod firmą „Polskie Wydawnictwo Prawnicze” o kapitale od 50 000 do 100 000 zł według wartości złotego z dnia 31 sierpnia 1939 r. w obrocie księgarskim w Warszawie. W kapitale zakładowym Księgarnia „TEM” miała uczestniczyć w wysokości do 40%.

Na podstawie drugiej umowy Księgarnia „TEM” zobowiązała się prowadzić wyodrębniony dział książek i czasopism „Polskiego Wydawnictwa Prawniczego” (P.W.P.) oraz przejąć techniczne przygotowanie tych wydawnictw i zarząd handlowy (kalkulacja kosztów, druk, magazynowanie, reklama, sprzedaż).

Stosownie do umowy o współpracy pomiędzy „Polskim Wydawnictwem Prawniczym” a Księgarnią „TEM” ukonstytuował się Komitet Organizacyjny w składzie następującym:

¹ Fakty przytoczone w artykule są oparte na zachowanych materiałach archiwalnych Polskiego Wydawnictwa Prawniczego (protokoły z posiedzeń Zarządu i Rady Wydawniczej, umowy wydawnicze itd.) oraz na informacjach udzielonych autorowi przez Władysława Bartoszewskiego, Williama Beyera, Stanisława Janczewskiego, Kazimierza Kalinowskiego i Mieczysława Pączkowskiego.

Przewodniczący — prof. dr Józef Rafacz, dziekan Wydziału
Prawa Uniwersytetu Warszawskiego²

Założyciele P.W.P. — adw. Witold Bayer
dr Tadeusz Bernadzikiewicz
adw. Mieczysław Pączkowski

Przedstawiciel

Księgarni TEM — adw. Kazimierz Kalinowski

Komitet Organizacyjny realizował ogólny plan wydawniczy przez zarząd i redakcję.

Zarząd stanowili — kierownik organizacyjny — adw. Witold Bayer
— skarbnik — adw. Mieczysław Pączkowski, a po jego
ustąpieniu — adw. William Beyer,
— redaktor — adw. Kazimierz Kalinowski.

Sekretariat PWP prowadziła Hanna Kalinowska. Od 17 maja 1944 r. stanowisko dyrektora PWP objął Tadeusz Kijeński.

*

Komitet Organizacyjny P.W.P. powołał Radę Wydawniczą, działającą na mocy statutu, a złożoną z przedstawicieli nauki prawa i zawodów prawniczych.

Celem Rady było służyć sprawom rozwoju piśmiennictwa prawniczego w Polsce oraz zapewnić publikacjom P.W.P. najwyższy poziom naukowy i zawodowy.

Rada przedstawiała P.W.P. wytyczne w zakresie ogólnego programu wydawniczego i zagadnień redakcyjnych oraz udzielała opinii, na wniosek zarządu P.W.P., we wszelkich sprawach dotyczących określania tematów, wyboru autorów i treści opracowań.

Radzie przewodniczył — prof. dr Józef Rafacz.

Jako członkowie udział w pracach Rady wzięli:

dr Karol Birgfellner, prezes Najwyższego Trybunału Administracyjnego,
notariusz Zygmunt Hübner, prezes Rady Notarialnej w Warszawie,
adwokat Jan Nowodworski, członek Naczelnej Rady Adwokackiej,
sędzia Jan Witecki z Sądu Najwyższego,
adwokat Feliks Zadrowski, wicedziekan Rady Adwokackiej w Warszawie.

Pierwsze plenarne posiedzenie Rady Wydawniczej odbyło się w dniu 12 lipca 1944 r. w mieszkaniu adw. Kazimierza Kalinowskiego w Warszawie przy ul. Marszałkowskiej nr 51. Po wysłuchaniu sprawozdania zarządu P.W.P., Rada wyraziła swoją opinię o ogólnym planie wydawniczym i oceniła pozytywnie listę

² Stanowiska urzędowe i społeczne osób wymienionych w niniejszym artykule odpowiadają stanowi rzeczy z dnia 1 września 1939 r.

tytułów w zakresie 6 działów redakcyjnych: Biblioteki Adwokatury, Ustaw, Komentarzy, Podręczników, miesięcznika „Nowa Książka Prawnicza” oraz Orzecznictwa.

II. Program Wydawniczy

Zgodnie z programem wydawniczym uchwalonym przez Komitet Organizacyjny, zarząd „Polskiego Wydawnictwa Prawniczego” podpisał umowy autorskie z wybitnymi znawcami prawa i zawodów prawniczych. W notatkach o działalności siedmiu działów P.W.P. przedstawiam przebieg i wyniki prac redakcyjnych.

„Biblioteka Adwokatury”

Redaktor — adw. Witold Bayer

Plan wydawniczy obejmował pozycje:

Zasady postępowania adwokata.

Dzieje adwokatury w Polsce.

Ustrój adwokatury w Polsce (ustawa, rozporządzenia wykonawcze i orzecznictwo).

Wymowa sądowa — podręcznik.

Agenda dla adwokatów — kalendarz.

Rocznik pt. „Adwokatura Polska”. Skład osobowy i działalność.

Rocznik lub kwartalnik pt. „Przegląd orzecznictwa w sprawach adwokatury”.

Uchwały NRA i rad adwokackich.

Orzeczenia w sprawach dyscyplinarnych.

Rocznik pt. „Wybór mów obrońców”.

Została wykonana, pod redakcją adw. Witolda Bayera, praca zbiorowa pt. „Zasady postępowania adwokata”, zawierająca dziewięć poniższych monografii (tytułów):

1. Stosunek do narodu i państwa
autor — adw. Stanisław Zieliński, członek Rady Adwokackiej w Warszawie
2. Stosunek adwokata do sądów i urzędów
autor — adw. Bolesław Bielawski, wiceprezes Naczelnej Rady Adwokackiej
3. Stosunek adwokata do władz korporacyjnych
autor — adw. Jan Nowodworski
4. Godność zawodu adwokackiego
autor — adw. Stanisław Janczewski, profesor Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie, członek Naczelnej Rady Adwokackiej

5. Wykonywanie zawodu adwokata
autor — adw. dr Aleksander Mogilnicki, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, członek Komisji Kodyfikacyjnej, prezes Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Warszawie
6. Stosunek do kolegów
autor — adw. Jan Nowodworski
7. Patronat i aplikacja adwokacka
autor — adw. Bohdan Suligowski, sekretarz Rady Adwokackiej w Warszawie
8. Wolność słowa obrończego
autor — adw. Marian Niedzielski, członek Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Warszawie
9. Tajemnica zawodowa
autor — adw. Feliks Zadrowski.

Powstanie warszawskie przerwało prace nad dziełem zbiorowym, pod redakcją adw. Witolda Bayera, pt. „Dzieje adwokatury w Polsce”.

Cztery tomy miały zawierać następującą treść:

Tom I: Adwokatura w dawnej Polsce
autor — prof. dr Józef Rafacz

Tom II: Adwokatura polska w okresie niewoli 1795—1918
rozdział pierwszy — zabór rosyjski
autor — adw. Aleksander Mogilnicki
rozdział drugi — zabór pruski
rozdział trzeci — zabór austriacki

Tom III: Adwokatura w Polsce Niepodległej
autor — adw. Jan Nowodworski
rozdział pierwszy — samorząd adwokacki
rozdział drugi — stowarzyszenia adwokackie
rozdział trzeci — bibliografia adwokatury
rozdział czwarty — adwokaci w życiu publicznym

Tom IV: Adwokatura polska w okresie wojny 1939—1945
autor — adw. Bolesław Bielawski

„Biblioteka Ustaw”

Redaktor — adw. William Beyer

Seryjny tom miał zawierać teksty ustaw i rozporządzeń wykonawczych oraz skorowidze.

W pierwszej kolejności adw. William Beyer przygotował do druku kodeks karny, kodeks postępowania karnego, kodeks zobowiązań, kodeks handlowy i kodeks postępowania cywilnego.

„Biblioteka Komentarzy Prawniczych”

Redaktor — adw. Kazimierz Kalinowski.

Jan Gumiński, prokurator Sądu Najwyższego, i adw. Jan Nowodworski przekazali P.W.P. wspólnie zredagowane komentarze do kodeksu karnego i prawa o wykroczeniach.

W toku opracowania były:

Kodeks postępowania karnego i prawo karne skarbowe — przez prok. Jana Gumińskiego i adw. Jana Nowodworskiego
oraz Kodeks postępowania cywilnego.

„Biblioteka Podręczników Prawniczych”

Redaktor — prof. dr Józef Rafacz.

Do druku przyjęto dwa podręczniki przygotowane przez prof. dra Józefa Rafacza pt.

„Dawne polskie prawo sądowe” i

„Historia ustroju Polski”

oraz podręcznik napisany przez adw. Stanisława Janczewskiego:

„Prawo handlowe, wekslowe i czekowe”.

W toku opracowania były:

Prawo karne materialne i

Prawo karne formalne — przez dra Stanisława Sliwińskiego, profesora Uniwersytetu Warszawskiego, sędziego Sądu Najwyższego, członka Komisji Kodyfikacyjnej,

oraz Proces cywilny — przez prof. dra Wacława Miszewskiego, członka Komisji Kodyfikacyjnej.

„Orzecznictwo”

Podzielono je na dwa działy: karny i cywilny oraz na trzy części okresowe:

orzecznictwo Sądu Najwyższego od 1919 do 1.IX.1939 r.,

orzecznictwo sądów apelacyjnych w okresie wojny 1939—1945,

orzecznictwo Sądu Najwyższego powojenne.

Dr Janusz Jamontt, profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, sędzia Sądu Najwyższego, członek Komisji Kodyfikacyjnej, przystąpił do redakcji działu karnego orzecznictwa SN w okresie 1919—1939.

„Nowa książka prawnicza”

Miesięcznik informacyjny o wydawnictwach prawniczych krajowych i zagranicznych.

Zarząd P.W.P. rozważył i ustalił szczegółowy program miesięcznika.

„Biblioteka Monografii Prawniczych”

Przyjęto do druku:

Prawa akcjonariusza w spółce akcyjnej — praca adw. Stanisława Jan-
czewskiego,

Zasady prawa administracyjnego — praca dra Stanisława Kąsznicy, pro-
fesoru Uniwersytetu Poznańskiego.³

*

Ponadto zarząd P.W.P. opracował plan wydawniczy w zakresie działów: „Bi-
blioteka sądownictwa”, „Biblioteka notariatu” i „Biblioteka prawno-administra-
cyjna”.

*

Udziałowcy P.W.P. wnieśli kapitał zakładowy w kwocie 100 000 zł. Dzięki
temu zarząd Wydawnictwa, wypłacając honoraria autorskie w całości lub za-
liczkowo, świadczył na rzecz osób szczególnie godnych poparcia.

Autorami zamówionych prac byli w większości adwokaci skreśleni z listy
przez władze niemieckie, sędziowie Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybu-
nału Administracyjnego, profesorowie szkół wyższych. Ci wybitni prawnicy, poz-
bawieni przez hitlerowskich okupantów prawa do wykonywania zajęć zawodo-
wych, borykali się z trudnościami materialnymi.

III. Zakończenie

Przyszły tragiczne dni powstania.

Zginął Józef Rafacz, przewodniczący Komitetu Organizacyjnego i Rady Wy-
dawniczej „Polskiego Wydawnictwa Prawniczego”. Poległ Tadeusz Bernadzi-
kiewicz, jeden z założycieli i członek Komitetu Organizacyjnego P.W.P.

Uległ niemal całkowitej zagładzie dorobek piśmienniczy Wydawnictwa. Przy-
gotowane do druku rękopisy i materiały w toku opracowania strawił ogień lub
przywaliły gruzy zniszczonych domów.

Z pożogi wojennej ocalały:

— dziewięć monografii pracy zbiorowej pt. „Zasady postępowania
adwokata”,

³ Pracę prof. Stanisława Kąsznicy wydano na przełomie lat 1943/44.

Skład i druk zostały wykonane w jednej z drukarni konspiracyjnych w Warszawie.

Autor wystąpił pod kryptonimem „Dr A. Łużycki”. Tytuł publikacji: „Polskie prawo
administracyjne. Pojęcia i instytucje zasadnicze”.

Miejsce i rok druku: „Warszawa 1938 r. Drukarnia Państwowa” (data i nazwa drukarni
oczywiście fałszywe). Kamuflażu dopełniły dwie uwagi w tekście: „Książka ta była
pisana w warunkach wojennych (str. 5) i „Zacytowane normy prawne z 1940 r. i później-
sze wydane zostały w Londynie” (str. 6).

Egzemplarz opisanego wydawnictwa (chyba unikalnego z dziedziny prawa w okresie
1939—1944) użyczył autorowi redaktor Władysław Bartoszewski.

- część pracy Aleksandra Mogilnickiego o adwokaturze w byłym zaborze rosyjskim⁴,
- praca prof. Stanisława Kasznicy (dra A. Łużyckiego) pt.: „Polskie prawo administracyjne. Pojęcia i instytucje zasadnicze”, wydane konspiracyjnie w formie książkowej w 1943/44,
- podręcznik Stanisława Janczewskiego pt. „Prawo handlowe, wekslowe i czekowe” (wydany w 1946 r. przez firmę „Trzaska, Ewert i Michalski”).

Po wyzwoleniu firma Księgarnia Wydawnicza „Trzaska, Ewert i Michalski” wznowiła działalność w ograniczonym zakresie, przede wszystkim sprzedaży zachowanych w magazynie wydawnictw przedwojennych.

Działalność wydawniczą w Polsce Ludowej przejęły zakłady uspołecznione.

*

„Polskie Wydawnictwo Prawnicze”, działające konspiracyjnie w latach 1942—1944, godne jest wspomnienia jako jeden z wielu przejawów ruchu oporu w Polsce, który zasięgiem swym obejmował niemal wszystkie dziedziny życia zbiorowego.

W podziemnych poczynaniach „Polskiego Wydawnictwa Prawniczego” udział wzięli profesorowie prawa, sędziowie, prokuratorzy i adwokaci, zjednoczeni w niezachwianej wierze w zwycięstwo nad hitlerowską Rzeszą i powodowani wspólną troską o kulturę prawną w wyzwolonej ojczyźnie.

⁴ Część pracy Aleksandra Mogilnickiego o adwokaturze została przekazana autorowi przez Stanisława Janczewskiego.

RYSZARD CZARNECKI

Powstanie, pozostanie w mocy, zmiana treści oraz wygaśnięcie służebności gruntowej i osobistej¹

I. POWSTANIE SŁUŻEBNOŚCI GRUNTOWEJ

1. Służebność gruntowa (art. 285 k.c.) może powstać na mocy umowy, czynności prawnej jednostronnej, w jednym wypadku — w drodze zasiedzenia, na podstawie orzeczenia sądowego, ugody sądowej, a także decyzji organu administracji.

¹ Zakres artykułu został zwężony do kwestii uregulowania służebności gruntowych i osobistych przez przepisy ogólne, m. in. przez przepisy ogólne praw rzeczowych ograniczonych oraz przez przepisy pozakodeksowe. Jeśli chodzi o te ostatnie przepisy, to bez uświadomienia sobie zawartych w nich unormowań spojrzenie na służebności nie jest ani jasne, ani pełne. Przepisy art. 285—305 k.c. i art. 145—146 k.c. są powoływane w tekście w zasadzie tylko dla zaznaczenia, że też regulują daną kwestię.